

NYHEDSBREV NR. 22 DECEMBER 1996

ISSN 0908-3553

INDHOLD:

- Side 1 Indholdsfortegnelse
 Meddelelse om symposium om ordbøger for små sprog i Norden
2 Nekrolog over Helene Malige-Klappenbach
 Konference om Leksikografi i Norden
3-7 Den tyske retskrivningsreform, v. P. Colliander

Anmeldelser:

- 8-13 Dobbeltanmeldelse af de to retskrivningsordbøger, v. P. Widell
14-16 Donsk-Føroysk Orðabók, v. Guðrun Eysturlið
17-25 Dobbeltanmeldelse af Gyldendals røde Engelsk-Dansk ordbog og
 Munksgaards grønne Engelsk-dansk ordbog, v. H. Gottlieb

Meddelelse

I weekenden 29/11-1/12-1996 afholdt Nordisk Språksekretariat sit (sidste?) årlige tematiske ordbogstræf, denne gang om ordbøger for små sprog i Norden. Der var indlæg om afgrænsning af begrebet 'små sprog', om status inden for færøsk og grønlandsk leksikografi med redegørelse for forskellige, igangværende projekter, herunder også oversættelsesordbøger. Desværre ingen samisk deltagelse, om end et bidrag i lighed med øvrige bidrag fra symposiet publiceres i LexicoNordica 4, 1997.

Eftermæle

Den 5.8.96 døde dr.phil. Helene Malige-Klappenbach i en alder af 89 år. Helene Malige-Klappenbach var blandt germanister og leksikografer kendt og skattet for sit store arbejde på den 6-binds tysk-tyske ordbog, som i årene 1964-1977 blev udarbejdet af Akademie der Wissenschaften der DDR: *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*, et opslagsværk, som dengang betød et gennembrud for moderne leksikografiske metoder, og som den dag i dag benyttes flittigt af tyske sprogbrugere verden over. Helene Klappenbach var et utrolig socialt indstillet menneske og fremhævede aldrig sin egen, men altid ordbogsteamets store arbejde, og selv om hun - som det dybt beskedne menneske hun var - altid fremhævede specielt søstrens, Ruth Klappenbachs, indsats i ordbogsarbejdet, brød hun sig alligevel ikke om, at hendes hjertebarn, WdG, blandt germanister her i Danmark ofte går under navnet "Klappenbach" - det var jo et teamarbejde. Oprindeligt var hun kommunist, men trådte demonstrativt ud af partiet efter opstanden i DDR den 17.6.53. Alligevel hædrede DDR hende med statens fornemste udmærkelse, "dem Nationalpreis", for hendes ordbogsarbejde. I 80'erne, hvor det absolut ikke var uden politisk risiko, berettede hun offentligt på talrige kongresser i Vesten, herunder flere gange i København, om kampen mod den tiltagende politiske indblanding i ordbogsarbejdet. Selv i sin høje alderdom deltog Helene Malige-Klappenbach aktivt i den faglige debat inden for leksikografi - sidst for ikke længe siden på en kongres i Japan. Vi, der kendte hende, vil huske hende som et dejligt og hjertevarmt menneske, sine venners ven og altid god for en åben diskussion om alt mellem himmel og jord.

Gitte Baunebjerg, Handelshøjskolen i København

Konference om leksikografi i Norden

Nordisk Forening for Leksikografi (NFL) afholder sin 4. konference i Helsinki 21.-24.5 1997. temaet for konferencen er *Ordbogen og brugeren*. Arrangørerne foreslår i indkaldelsen følgende relevante emner til foredrag: brugerundersøgelser, ordbøger og sprogundervisning, ordbogskritik og kritikeren som bruger, idet disse emner angår brugersiden. Forfattersiden tilgodeses med emner som fx; informationskategorier i ordbøger, genbrug af ordbogsmateriale, redigeringsprincipper. Yderligere information om tilmelding m.v. ved henvendelse til Anna Braasch, Center for Sprogteknologi, +35 32 90 71. Fristen for tilmelding og indsendelse af abstract (20 linier på et nordisk sprog) er i princippet udløbet, men kan muligvis stadig nås *ved meget hurtig tilmelding*. Information om kongressen findes også på WWW-siderne på adressen <http://www.domlang.fi/nfl/index.html>

Anna Braasch

Peter Colliander:

Den nye tyske ortografi

Den reform af den tyske ortografi der blev en realitet ved de implicerede landes underskrift den 1. juli 1996 (Tyskland, Østrig, Schweiz og Liechtenstein samt en række lande med tysksprogede mindretal, heriblandt Danmark), og som det den 1. august 1998 bliver pligt at følge for skoler og den offentlige administration, har været et helt århundrede undervejs. Med grundlæggelsen af Das Deutsche Reich 1871 og med Konrad Dudens *Vollständiges Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache* fra 1880 og *Regeln für die deutsche Rechtschreibung nebst Wörterverzeichnis*, der blev udgivet på vegne af Königlich Preußisches Ministerium der geistlichen, Unterrichts- und Medizinal-Angelegenheiten i 1902 som resultat af den 2. Orthographische Konferenz i 1901, var forudsætningerne for en ensartet ortografi inden for det tyske sprogområde skabt. Disse *Regeln* var tænkt som **foreløbige** officielle retskrivningsregler, og deres sejlivethed kan kun skyldes at reform af ortografi er et højeksplosivt emne, og ikke at de kan tilskrives særlige kvaliteter. Konrad Dudens ordbog udkom i den/det ene udgave/oplag efter den/det anden/andet, og trods den kendsgerning at den først i 1955 fik en slags officiel status, har den - ganske vist hyppigst i det små - i årtiernes løb stået for mange ændringer i tysk ortografi - og et svulmende regelsæt. Især efter 1945 har diskussionerne både i offentligheden og i videnskabelige kredse været hæftige, men de mange forslag til reform blev konsekvent forkastet; hovedanstødsstenen var for det meste at forslagene indebar afskaffelse af stort begyndelsesbogstav i substantiver. Afgørende vendepunkt var de tre Wiener Gespräche i 1986-1994, der som ledetråd havde **konsekvens** og **forenkling**.

Grundlæggende for reformen, som tyskerne i øvrigt ikke kalder *Reform*, men derimod med rette "kun" *Neuregelung*, er følgende 6 principper:

1. lydprincippet: enkel relation mellem tale og skrift
2. stammeprincippet: ens stammer staves ens
3. det grammatiske princip: en teksts grammatiske opbygning tydeliggøres
4. det semantisk-pragmatiske princip: en teksts semantiske/pragmatiske indhold tydeliggøres
5. homonymiprincippet: homonymer staves forskelligt
6. det æstetiske princip: forvirrende og uoverskuelige skriftbilleder undgås.

Lydprincippet berører først og fremmest enkeltlydenes skriftlige pendant, men også sær-/sammenskrivning, orddeling og interpunktion. Det er fx uønskeligt at der til én lyd svarer mindst tre stavemåder: [a:]: *Saal*, *Tal*, *Zahl*.

Stammeprincippet vedrører fx *ss* vs. *ß*, der før reformen i højere grad end nu kunne veksle i paradigmer: *müssen*, men *müßt*.

Principperne 3-5 og til dels også 2 vedrører skriften som udtryksmiddel. Til at udtrykke grammatiske forhold er det først og fremmest interpunktion der kommer på tale, men også sær-/sammenskrivning, bindestregsskrivning og skrivning med stort/småt kan være udtryk for grammatiske sammenhænge. Til at udtrykke semantisk-pragmatiske sammenhænge bidrager ortografien i sig selv næppe, når man ser bort fra sporadiske eksempler inden for fx sær-/sammenskrivning.

Homonymiprincippet er direkte kontradiktorisk til lydprincippet da det kun giver mening hvis det

tolkes som at homofoner ikke også må være homografer.

Det æstetiske princip er yderst subjektivt, og jeg synes det er berettiget at sætte spørgsmålstegn ved dets berettigelse.

Ændringerne kan klassificeres i 6 områder:

- a. Lyd-bogstav-relation
- b. Sær-/sammenskrivning
- c. Brug af bindestreg
- d. Stort- og småtskrivning
- e. Interpunktion
- f. Orddeling

a. Lyd-bogstav-relation

Den altoverskyggende ændring her - og efter mit skøn i hele reformen - vedrører brugen af *ss* over for *ß*. *ß* forekommer nu kun efter lang (bedre: spændt) vokal (inkl. diftong), hvoraf følger at der efter kort (bedre: slap) vokal kun forekommer *ss*. Dette imødekommer stammeprincippet og ønsket om konsekvens og enkelthed, men lydprincippet er for s-lydenes vedkommende ikke blevet tilgodeset hermed. Har et ords fleksionsformer alle kort vokal, staves alle nu konsekvent med *ss*: *müssen*, *muss*, *gemusst* osv. Har et ords fleksionsformer derimod forskellig vokalkvantitet, skifter stavningen af s-lyden tilsvarende, fx *lassen*, *ließen*. Ændringen ensretter markeringen af kort vokal vha. dobbeltkonsonant: *können*, *kann* - *müssen*, *muss*, men lydprincippet kommer alligevel stadig til kort da [s] stadig modsvares af mindst hele tre stavemåder: *Fuß*, *Fluss*, *aus*, hvilket selvfølgelig er begrundet i at de to s-lyds-grafer, *s* og *ß*, ikke bruges som klusil-graferne *b-p*, *d-t*, *g-k*, der i for- og indlyd parvis konsekvent modsvarer forskellige lyd kvaliteter: lenis vs. fortis. Det havde været mere konsekvent at sidestille brugen af *s* og *ß* med brugen af *b*, *d*, *g* over for *p*, *t*, *k*, således at fx *müssen* osv. skulle staves *müßßen*, men det ville måske støde mod det æstetiske princip? Der er en mindre forskel i distributionen mellem klusilerne og s-lydene. Pga. den tyske udlydshærdning forekommer finalt kun fortis, for klusilerne er der ellers ingen restriktioner, mens der initialt næsten kun forekommer lenis-s. Initialt ville der således næsten altid skulle bruges *s*, finalt altid *ß* og medialt enten *s* eller *ß*. "Næsten" ødelægger desværre idyllen noget; *ßkalpieren* er vel uæstetisk, og ved *ßkandinavien* (og selvfølgelig efter punktum) ville det problem dukke op at <ß> kun findes som minuskel. Også [] blander sig ugunstigt i mit forslag; tysk har nemlig hele tre s-lyde (jeg ser her bort fra [] i ord som *Garage*), men stiller kun to enkeltgrafemer til rådighed. [] staves typisk *sch* (*schon*), men før *p*, *t* dog *s* (*springen*, *Stange*). For at få enentydighed måtte man ændre de sidste tilfælde til *schpringen*, *Schtange*, hvad sikkert igen ville få æstetikken til at vakle trods paralleliteten til fx *Schlange*. Endelig måtte stammeprincippet skulle negligeres i tilfælde som *lesen* - *ließt* (istf. *liest*). Det lille tankeeksperiment viser hvor kringlet en affære ortografi er, og eksemplificerer hvorfor så få egentlig gode reformforslag har chance for at blive gennemført. Homonymiprincippet har i øvrigt sejret ved ordene *das* og *dass*.

Bus staves stadig sådan, trods *Busse* (sml. *Kuss* - *Küsse*), og *Hostess* fx staves nu som det engelske ophav. Heller ikke suffikserne *-in*, *-nis* har man ændret til det systematiske *-inn* hhv. *-niss* (sml. *Däninnen*, *Erlaubnisse*), ligesom den inkonsekvens der ligger i manglende fordobling efter kort vokal af *ck*, *ch*, *sch*, som alle modsvarer én lyd, ikke er afskaffet. I det mindste havde man kunnet ændre *ck* til *kk* (*Stukkateur*

har man sågar ændret til *Stuckateur* under berettiget påberåbelse af *Stuck*; det omvendte havde været fornuftigere) og dermed undgået en uæstetisk og inkonsekvent orddeling som *le-cken*, sml. nedenfor, og samtidig opnået lidt mere systematik. Endelig kan man nævne ord som *Kunst* og *Gunst*, der burde staves *Kunnst* og *Gunnst* pga. slægtskab med *können* og *gönnen*, men her hører konsekvensen op.

De øvrige ændringer i denne gruppe har meget lille praktisk betydning. Vigtigst er måske systematiseringen af de tilfælde hvor tre ens konsonanter støder sammen ved komposition. Nu gælder den enkle regel at komposition ikke får ortografiske følger, hvorfor der af *Ballett* + *Tänzer* nu kommer en *Balletttänzer* ud af det; nyt er også fx *Zähheit* (istf. *Zäheit*). Stammeprincippet er således tilgodeset. Frekvente komposita som *Mittag* og *dennoch* er undtagelser, og *selbständig* kan staves sådan eller som noget nyt *selbstständig*. Ændringer som *Bendel* til *Bändel* og *Quentchen* til *Quäntchen* er også eksempler på stammeprincippet gennemførelse, men dog med den vigtige tilføjelse, at etymologien i sidste tilfælde ikke leger med: *Quäntchen* hænger **ikke** sammen med *Quantum*, men derimod med *Quent* (lat. *quintus*). Man kan i den forbindelse også stille spørgsmålet hvor etymologisk bevidst den almindelige sprogbruger er. Man har åbenbart skønnet at han ikke er bevidst nok til at se sammenhængen mellem fx *alt* og *Eltern* Ellers drejer det sig om en større mængde fremmedord som for størstedelens vedkommende er temmelig perifere i almindeligt tysk, fx *Bouclé*, der nu også må staves *Buklee*. To grupper fortjener dog at blive nævnt: For yderligere en del *ph*-ord gives nu valgfrihed mellem *ph* og *f* (som nu fx i *Foto/Photo*), fx i *Orthographie/-fie*, men ikke i *Phonetik*. Den anden gruppe er afledte adjektiver og substantiver der går tilbage til substantiver på *-anz/-enz*. De afledte ord kan nu valgfrit skrives med *z* eller *t*: *essentiell/essenziel*, *Potential/Potenzial*. Stammeprincippet er tilgodeset, men helt konsekvent er bibeholdelsen af *t*-formerne ikke (de betegnes som *biformer*). Lydprincippet ville også være bedre tjent med afskaffelse af *t*-formerne, og det er nærliggende at tage stavningen af [ts] op < til generel overvejelse: hvorfor ikke helt afskaffe *t* som gengivelse af [ts] og fx skrive *Stazion*?

Endelig kræver ændringer som *nummerieren*, *frittieren* en kommentar. De blev før stavet med enkeltkonsonant. Stammeprincippet er gennemført (sml. *Nummer*, *Fritte*), men på bekostning af lydprincippet. Et meget konsekvent princip i tysk ortografi var før at dobbeltkonsonant markerede forudgående slap vokal, hvilket hyppigt er udlagt som det samme som kort vokal. Vokalerne i *nummerieren*, *frittieren* er ganske vist korte, men de er spændte ([u i]), hvilket er helt i overensstemmelse med systemet da de pågældende stavelser er accentløse. I *Nummer*, *Fritte* derimod er der slappe vokaler ([ɪ ɪ]). Sådanne ændringer ville svare til en bibeholdelse af stammeprincippet i fleksionsformerne af fx *lassen* (*liess*). I videre perspektiv kunne en konsekvens af *nummerieren*, *frittieren* blive stavemåder som *Lokkommotive* (dobbeltkonsonant efter kort vokal) og *Nummerruss*, *nummerrieren* (stammeprincip + lydprincip; der er uenighed i udtaleordbøgerne om 1. u's kvalitet og kvantitet i *Numerus*). *Nummer*, *Numerus* og *nummerieren* giver også anledning til at stille spørgsmålet i hvor stor udstrækning ortografi påvirker udtale, og hvad der i den forbindelse er (u)ønskeligt. I parallelle tilfælde som *Facette* har man indført den alternative (bi)form *Fassette*, der vist ikke kan retfærdiggøres vha. stammeprincip (jf. *Face*, *Fazies*), og en evt. parallisering til fx *Fassade* er kun meningsfuld hvis kriteriet er vokalkvantitet og ikke -kvalitet.

b. Sær-/sammenskrivning

Inden for sær-/sammenskrivning er der sket en lang række forenklinger og systematiseringer, hvis hovedtendens er særskrivning. Altså *Rad fahren* istf. *radfahren* (i analogi til *Auto fahren*), *sitzen bleiben*, *gefangen nehmen*, *nahe stehend*, men stadig *preisgeben*, *preisgebunden*. Det er nu ikke længere muligt at skelne ortografisk mellem konkret at blive siddende (*sitzen bleiben*) og at dumpe (tidligere *sitzenbleiben*). Jeg havde hellere set det modsatte da jeg opfatter de pågældende konstruktioner som både grammatiske og semantiske enheder. Vil *Rad fahren* også fremover blive opfattet som et kompositum? Det grammatiske og det semantisk-pragmatiske princip er på sin vis kommet til kort, men egentlig ikke til fordel for noget andet princip. Forenkling og systematisering kunne også have været opnået med øget sammenskrivning.

c. Bindestreg

Øget mulighed for brug af bindestreg er også del af reformen. Det drejer sig dels om valgfrihed fx i de allerede omtalte tilfælde af sammenstød af tre ens bogstaver (*Balletttänzer/Ballett-Tänzer*), dels om komposita af numeralier og substantiver/adjektiver der nu skal skrives med bindestreg: *80-jährig*, *3-Tonner*.

d. Stavning med stort/småt

En tendens der i mine øjne er lige så betænkelig som tendensen til særskrivning, er den til øget skrivning med stort. Alt hvad der bare minder lidt om et substantiv, skal nu skrives med stort, fx *heute Abend/Nacht* osv. Måske er der berøringsflader mellem de to tendenser: i alle de forbindelser hvor et substantiv indgår tættere semantisk og grammatisk forbindelse med et verbum (*Rad fahren*), er substantivets status som sådan blevet understreget. Området er blevet forenklet, men der er stadig store problemer inden for substantivering (især af adjektiver) og desubstantivering: *auf Deutsch, Jung und Alt, das Beste, im Trüben fischen* (tidligere afhængig af betydning *Trüben* eller *trüben*), *aufs Beste/beste, die saarländische Landesbank, die Hamburgische Landesbank* (proprium), *schwarz auf weiß, Pleite gehen, pleite sein, etw./jmdn. leid haben, jmdm. Leid tun, jmd. gibt etw. preis, in Bezug auf, des Weiteren, alles andere, alles Gute*. Fremmedordskonstruktioner som *per definitionem* har bibeholdt deres skrivning med småt. En vigtig ændring er stavningen af tiltalepronominer i pluralis: 2. persons pronominer skal nu skrives med småt; skrivning med stort bibeholdes ved 3. person. Området havde været næsten problemfrit hvis man havde indført småtskrivning af substantiver.

e. Interpunktion

Interpunktion, især kommatering, gøres væsentligt enklere. Det store regelkompleks der efterhånden var opstået i forb. m. infinitivkonstruktion, afløses af den enkle regel at der kun står komma før/efter disse konstruktioner hvis der forekommer korrelat: *Ob er es einmal hinbringen wird, pünktlich zu sein? Das Kind litt darunter, immer allein zu sein*. Men: *Die Stadt plant((,)) Industrie anzusiedeln*. Reglen fører til forskellig kommatering i tilfælde som *Er verdient geachtet zu werden - Er verdient, daß man ihn achtet*, da man ikke, som det er tilfældet ved det nye danske komma, har afskaffet komma før ledsætning. Vigtig er også de nye

regler at helsætninger der er forbundet med *und* eller *oder*, ikke behøver komma mellem sig, og at asyndetiske parataktiske konstruktioner skal have komma mellem sig. Tendensen er den samme som i dansk: mere frihed til den skrivende til at bruge kommatering som ordningsmiddel (udtryksmiddel). En ny detalje er muligheden for at bruge apostrof i forb. m. genitiv-s og suffikset *-sch*: *Anna's*, *Einstein'sche*. Muligheden ved genitiv-s kan kun opfattes som et helt unødvendigt - og uønskeligt - knæfald for Karl Smarters hang til efterligning af engelsk ortografi (hvor apostroffen har sin berettigelse), hvilket åbenbart ikke er et udelukkende dansk fænomen. Dansk Sprognævn har på dette punkt holdt tungen mere lige i munden end man har gjort det i Tyskland.

f. Orddeling

Det sidste punkt, orddeling, omfatter 4 ændringer: 1. *st* skal nu deles: *Wes-te*, 2. *ck* deles nu ikke *k-k*, men rykker - inkonsekvent, se nedenfor - samlet ned på næste linje: *le-cken* (se ovenfor), 3. initial enkeltvokal kan fradeles: *U-fer* og 4. ved en lang række fremmedord har man indført en alternativ delingsmulighed der indgår i de generelle principper for deling af tyske ord, men som negligerer etymologien. Fx *Chi-rurg*, *Signal* ved siden af de gamle *Chir-urg*, *Si-gnal*. Ved ord som *Signal* går den nye delingsmulighed imod paralleliteten mellem fonetisk og grafisk stavelse: *g* står fonetisk stavelsesinitialt og udtales [g] og ikke [k], som *Sig-nal* lægger op til (udlydshærdning). Den generelle regel for orddeling indebærer at der på den nye linje står netop én konsonant: *lo-be*, *lob-te*, *lobb-te* (hhv. af vb. *loben* /*lobben*), se dog om *ck* ovenfor. I konsekvens heraf har man også indført alternativer ved de såkaldte pronominaladverbier: *da-rum*, *wa-rum* ved siden af de gamle *dar-um*, *war-um*.

Den nye tyske ortografi har mange positive aspekter, og den må absolut vurderes som et skridt i rigtig retning; man kunne bare have ønsket sig at de ansvarlige havde haft langt mere mod, hvilket med dansk som baggrund hvor ortografien på mange punkter genspejler en flere hundrede år gammel udtale, selvfølgelig er lidt flot sagt. Det der vil præge det nye skriftbillede, er givetvis *ss-ß*-reguleringen, mens de øvrige ændringer nok bliver mindre synlige. Den svagt stigende tendens til dobbeltformer er jeg skeptisk over for.

Litteratur

Gallmann, Peter/Sitta, Horst (1996): *DUDEN Die Neuregelung der deutschen Rechtschreibung*. Regeln, Kommentare und Verzeichnis wichtiger Neuschreibungen. Mannheim et al.: Dudenverlag.

Heller, Klaus (1996): *Rechtschreibreform*. Eine Zusammenfassung. (= *Sprachreport* Informationen und Mitteilungen zur deutschen Sprache, IDS Mannheim, Extraausgabe)

Peter Colliander er lektor v. Inst. f. Tysk,
Handelshøjskolen i København

Anmeldelse af Retskrivningsordbogen og Gyldendals Retskrivningsordbog. Af Peter Widell

1. Indledning

I september i år fik vi ny retskrivningsordbog. Ja, faktisk fik vi hele to, selv om kun den ene af dem har lov til at kalde sig retskrivningsordbogen - i bestemt form. **Retskrivningsordbogen** er redigeret af Dansk Sprognævn og udkommet på Aschehoug. Den retskrivningsordbog, der ikke må kalde sig sådan, og som derfor i stedet kort og godt har kaldt sig **Retskrivningsordbog** - i ubestemt form - er udkommet på Gyldendal.

Når jeg har betegnet Retskrivningsordbogen (herefter RO96) som ny, vil nogle måske opfatte det som en sandhed med modifikationer. Dansk Sprognævn klassificerer selv beskedent deres nye Retskrivningsordbog som 2. udgave af Retskrivningsordbogen fra 1986 (herefter kaldet RO86). Ifølge forordet er der ud over en større ændring af kommareglerne, hvor såkaldt *nyt komma* er trådt i stedet for det i 1918 indførte *pausekomma*, tale om blot "mindre ændringer og justeringer" dels af retskrivningsreglerne, dels i henved 1.000 ordbogsartikler, hvoraf kun 53 direkte berører stave- og ordformer, samt om optagelse af ca. 3.000 nye lemmaer. Dermed er ordbogen nu nået op på ca. 63.100 lemmaer. I RO96 s. 13 nævnes ca. 64.000 lemmaer, men dette tal er nok lidt i overkanten. (Hvis man medregner sammensætninger inde i artiklerne med oplysning om bindebogstav o.l. er der i alt ca. 66.500 opførte ord i RO96).

Dansk Sprognævn har velsagtens, belært af den voldsomme debat fra udgivelsen af 1.-udgaven, en interesse i at neddæmpe radikaliteten af ændringerne i den nye Retskrivningsordbog i forhold til 1.-udgaven. Alligevel kan man undre sig over, at i hvert fald én meget radikal ændring ikke er nævnt i forordet, endsige i ordbogen, nemlig af ordklassebetegnelser o.l. fra de klassiske danske, fx *navneord*, *udsagnsord*, til de overvejende internationale, fx *substantiv*, *verbum*. Denne ændring rammer et anseeligt antal artikler (så vidt jeg kan se ca. 12.000). Nu kan man ganske vist sige, at ændringen kun angår Retskrivningsordbogens metavokabular, og ikke det egentlige indhold i ordbogen. Alligevel vil den have stor betydning for mange af ordbogens brugere.

Ikke fordi jeg er uenig i ændringen. Det er godt, at vi får en fast standard for grammatiske betegnelser i Danmark, og at den bliver lagt op ad international terminologi. Men Sprognævnet kunne nu godt nævne, at man har foretaget ændringen. Specielt når man selv har stået fadder til den (jf. Henrik Galberg Jacobsen (1996), *Grammatisk talt: Anbefalede sproglige betegnelser*. København: Dansk Sprognævn/Dansklærerforeningen).

Som det vel er de fleste bekendt, har Aschehoug i en EU-licitation snuppet udgivelsen af Retskrivningsordbogen for næsen af Gyldendal. Man det har altså ikke afholdt Gyldendal fra at tilrettelægge sin egen retskrivningsordbog (herefter kaldet GY96). Da det imidlertid ikke længere kan blive den autoriserede, har udgiverne på anden måde søgt at gøre den attraktiv i brugerens øjne: Fx har man slået på, at bogen passer ind i 'den røde serie'. Eller at den er den rummer hele 80.000 lemmaer, og altså dermed er 23.500 lemmaer større end RO96). Samtidig har det naturligvis været vigtigt for GY96 at gøre opmærksom på, at bogen på alle måder er "[...] i overensstemmelse med dansk retskrivning, således som den er fastsat af Dansk Sprognævn i 1996 [...]." Det er jo nødvendigt, hvis den skal kunne bruges fx ved folkeskolens afgangsprøver.

Nu har det ikke været svært at bringe GY96 i overensstemmelse med RO96. Ca. to måneder før RO96's udgivelse blev en liste de 3000 nye ord og ca. 1.000 ændringer sendt til alle interesserede forlag - som en gestus fra Sprognævnet (jf. Henrik Galberg Jacobsen, "Og andre ordbøger", I *Nyt Fra Sprognævnet* 1996/4, s. 6).

Så meget for de to retskrivningsordbøgers præsentation af sig selv. I det følgende vil jeg først se på ændringerne i Retskrivningsordbogen fra 1986 til 1996, dernæst på forskellen mellem RO96 og GY96.

2. Fra RO86 til RO96

Bogens generelle fremtræden. RO96 er grøn, som RO86, men i en mørkere og mere sober farve. Derfor står selve teksten på bindet ikke længere i sort, men i hvidt. Desværre er der brugt en hvid farve, der hurtigt bliver grim og krakeleret. 47 sider større end RO86 fremtræder RO96 med sine 669 sider ikke desto mindre som en langt mere håndvenlig bog end RO86: Siderne er lige så store som i RO86, men det anvendte papir er en del tyndere (uden at det af den grund er for gennemskinneligt), hvorfor tykkelsen er reduceret med en fjerdedel. Det tyndere papir betyder endvidere, at bogen nu kan holdes åben på den opslåede side. Siderne i bogen er tonet, i modsætning til RO86's kridhvide, hvilket er godt for øjnene. Da satsen i RO96 står lidt mere diskret end i RO86 (i hvert fald i mine eksemplarer af bøgerne), er helhedsindtrykket alt i alt mere diskret og behageligt. Lemmaernes halvfede typer er blevet slankere og mere distinkte, hvilket klæder bogen. Ellers har skriftfonten ikke ændret sig. Sidelayoutet med de tre spalter ned over siderne i den alfabetiske del er bibeholdt.

Retskrivningsregler. Retskrivningsreglerne er som i RO86 sat bag i bogen, flankeret af på den ene side en fyldig indholdsfortegnelse, på den anden side et indeks, der er endnu mere omfattende end det ellers veludstyrede fra RO86. Det kan kun hilses velkommen. I hvert fald er det ofte på grund af dette indeks, at jeg har tyet til RO86 i stedet for til mulige alternativer.

Som nævnt står det anført i forordet i RO96, at retskrivningsreglerne bortset fra kommareglerne kun har undergået mindre ændringer og justeringer. Det er da også stort set korrekt. Stort set, fordi der trods alt er tale om ændringer og justeringer, der forøger den i forvejen fyldige tekst med endnu nogle sider, så den nu er oppe på hele 119 sider (inklusive kommaregler, men minus indholdsfortegnelse og indeks). Retskrivningsreglerne fylder altså en hel del. Det vidner på den ene side om en vis omstændelighed i fremstillingen. På den anden side er det ikke vanskeligt at finde de oplysninger, man ønsker. Der er rigeligt med eksempler til illustration af de enkelte retskrivningsregler, og som regel er eksemplerne belysende for forskellige anvendelsessammenhænge, hvor man kan være i tvivl.

Hvad ændringerne og justeringerne angår, kan nævnes, at det i modsætning til RO86 ikke længere er tilladt at omtale *å* som *bolle-å*. Omvendt er det nu tilladt at tilføje bøjningsendelser ud over *-s* direkte til en forkortelse, hvis blot den kan udtales som egentligt ord, fx *aidsen*, *cd-rommen* (s. 546). I modsætning til RO96 bibeholder ord fra engelsk, som i stavelsen før infinitivendelsen ender på vokal udtalt som diftong, nu infinitiv *-e* i imperativ: *fade*, *tape*, *tune*: *Tag lige og tune den radio!* At denne mulighed foreligger, har man ikke opdaget i GY96. Endvidere er det nu korrekt at stave bestemt form singularis og pluralis af ordene *karneval* og *marskal* med to *l*'er (s. 554). Det er tilsyneladende kommet bag på ikke blot Gyldendals Retskrivningsordbog, men også Retskrivningsordbogen selv: I bogens alfabetiske del er kun formerne med ét *l* opført. Til gengæld finder man i denne del en tilladelse til at skrive bestemt form singularis samt pluralis af *tunnel* med to *l*'er. Det står til gengæld ikke i retskrivningsreglerne!

Den alfabetiske del: Her har der fundet en række gennemgående formatændringer sted: For at nævne to af de mere spektakulære af slagsen er RO86: **afbestilling** -en, -er, afbestillings-, afbestillingsrejse - ændret til RO96: **afbestilling** -en, -er, *i sms.* afbestillings-, fx afbestillingsrejse - og RO86: **alvorlig** *to.*, -t; alvorlig(t) talt - ændret til RO96: **alvorlig** *adj.*, -t, *som adv.* også (*if. §*

38) *uden* -t; alvorlig(t) talt. Disse og andre gennemgående ændringer tydeliggør oplysningerne i de respektive ordbogsartikler og kan derfor kun hilses velkommen.

En anden gennemgående ændring er, at udtryk bestående af flere ord nu også står opført som lemmaer. Fx er alle særskrevne forbindelser med adverbium + præposition opført som lemmaer. Således er RO86:

ind *bio.*; ind ad vinduet ...
ind|ad *bio.*; bule indad (*jf.* ind)

blevet til RO96:

ind *bio.*; ind ad vinduet (*jf.* indad) ...
ind ad; ind ad vinduet (*jf.* indad)
ind|ad *adv.*; bule indad (*jf.* ind ad)

Det er til stor hjælp for mange ordbogsbrugere, der nu klart kan se, hvornår sådanne forbindelser skal særskrives, og hvornår de skal sammenskrives. En sådan brugerservice kunne i øvrigt godt udstrækkes til andre dele af RO96. Det ville fx være rart, om ikke blot uregelmæssige bøjningsformer, men også bøjningsformer, mange i almindelighed har svært ved at opfatte som sådanne, gøres til selvstændige lemmaer med henvisning, fx **alle** *pl.* *af* al. Det har GY96 gjort.

Ud over mere gennemgående ændringer er der blevet foretaget en række enkeltstående ændringer i RO96: For det første er en række artikler bragt i overensstemmelse med det annoncerede format i RO86-vejledningen: Fx er artikler som *biavler*, *kobberforhude*, *plastikkirurgisk*, *tappedet* forsynet med en obligatorisk lodret streg og bøjningsoplysningerne er fjernet. Herudover er en række formatangivende tegn sat ind, hvor de har manglet. Det gælder bl.a. komma til adskillelse af præsens og præteritum, fx i artiklerne *invektiv*, *judasøre*, samt manglende bindestreger ved bøjningsendelser, fx i artiklerne *pirring*, *plastificering*. Endvidere er bøjningsoplysningerne ved fx *oliven* - RO86: -en, oliven -erne - blevet ændret til -en, oliven -e(r)ne, så de svarer til tilsvarende ord som fx *asters*, *cinders*, *egern* og *østers*. Alt sammen udmærket. Desværre er ikke alle bøjninger justreret. Det gælder fx artiklen *amfibietank*, der har de forkerte bøjningsoplysninger: -en, -e *el.* -s *bf. pl.* *amfibietankene*. Jeg har svært ved at se, hvorfor ordet *amfibietank* ikke skulle kunne bøjes som *tank* - altså: -en, -e *el.* -s *bf. pl.* *tank(s)ene* - så det kan komme til at dele pluralisparadigme med lignende engelske ord som fx *charm*, *chip*, *dollar*, *drink* og *hotdog*.

I øvrigt kan det undre, at der ikke i alle tilfælde i RO96 er angivet forkortelser ved tilsvarende fuldt udskrevne former. Det gælder fx *amplitudemodulation*. Her kunne man godt have anført forkortelsen *AM*.

Det nye komma. Den største enkeltændring fra RO86 til RO96 er indførelsen af nye kommaregler, hvilket hovedsagelig vil sige erstatning af pausekomma med et såkaldt nyt komma. Grammatisk komma er bibeholdt, men omdøbt til 'traditionelt komma'. Dette navneskifte skal vel ses i - strategisk - sammenhæng med, at man specielt anbefaler brugen af nyt komma: 'Nyt' lyder unægteligt bedre end 'traditionelt'.

Der er talt meget for det nye komma, som også har mange kvaliteter. Jeg tvivler imidlertid på, at det vil slå an. Folk flest blokerer allerede over for grammatisk komma, fordi det er for svært at lære. Men det nye komma er ikke lettere. Tværtimod. Nyt komma er grammatisk komma **plus** noget ekstra, hovedsagelig reglen om, at grammatisk komma skal fjernes foran ledsætning. At der ikke er tale om et uskyldigt regeltillæg, vidner det forhold om, at man nu bl.a. skal kunne skelne mellem parentetiske og ikke-parentetiske relativsætninger, hvilket ikke er let. Det er ganske vist rigtigt, at det ny komma indebærer færre og mere prosodivenlige kommaer end det grammatiske.

Det er sikkert også rigtigt, at folk, der er usikre i kommatering, vil begå færre fejl. Men jeg tror, det nye komma vil strande på, at folk slet og ret finder det for indviklet. Som om der ikke er problemer nok i det grammatiske.

I overensstemmelse med egen anbefaling har man anvendt nyt komma i RO96. I GY96 har man derimod holdt sig til det gode, gamle grammatiske komma, som man da også konsekvent har kaldt ved dette navn. Tilsvarende har man konsekvent kaldt det nye komma "enhedskommaet", der er det navn, det i sin tid blev lanceret under.

3. RO96 og GY96

GY96's generelle fremtræden i forhold til RO96. GY96 er rød som de øvrige ordbøger. Den "passer ind i rækken", som der står i reklamer for ordbogen. Den er en del højere, bredere og - med sine 698 sider - tykkere end RO86, hvilket gør, at den er vanskeligere at holde i hånden ved opslag og heller ikke så let glider ned i skoletasken som RO96. Siderne er tonede som i RO96 og faktisk en anelse mindre gennemskinnelige. Som RO96 kan bogen holdes åben på den opslåede side på et bord. Satsen står pænt, måske lidt hårdt på siderne. Skriften er en smule mindre end i RO96; til gengæld er der mere luft mellem linierne. Sidelayoutet i den alfabetiske del af GY96 er som i RO96 tre spalter ned over siderne.

Retskrivningsregler. Retskrivningsreglerne er anbragt forrest i bogen. Det, der først slår én, når man sammenligner med RO96, er, hvor lidt de fylder i GY96. I RO96 er der, som allerede nævnt, tale om 119 sider, i GY96 derimod kun om 41 - endog forholdsvis luftige - sider, altså en tredjedel. Til gengæld fylder vejledningen i bogens brug 23 sider mod RO96's kun 10 sider, fordi noget af det, man finder under retskrivningsreglerne i RO96, skal findes her i GY96.

En af grundene til den kraftige reduktion af sidetallet i GY96 i forhold til RO96 er, at mens man har en selvstændig, generel diskussion af retskrivningsproblemerne omkring bøjningsforhold i RO96, så har man helt undladt den i GY96. Fx finder man i RO96 et afsnit om, hvordan man danner genitiv af ord, der ender på -s, -z eller -x, mens man i GY96 kun finder disse forhold omtalt under brugen af apostrof (s. 58). Et andet eksempel er bøjningsoplysninger om rene adverbier og *t*-adverbialer. Her finder man i RO96 hele 5 sider med diskussion af dette spørgsmål, mens der i GY96 (s. 17) blot står: "Rene adverbier og adverbier af adjektiver, der ender på -(l)ig og -vis, er opført med ordklasseangivelse. Adverbier dannet af andre adjektiver falder som hovedregel sammen med adjektivernes intetkønsformer. I modsat fald vil det fremgå af ordbogsartiklen." Altså i stedet for en selvstændig, generel diskussion af forholdet blot en henvisning til den alfabetiske del i ordbogen. I bestræbelserne på at lægge oplysningerne ud i den alfabetiske del er der i øvrigt opstået en fejl i forhold til fremstillingen i RO96: I RO96 er ordene *dårlig* og *ordentlig* i sætningen *Det er for dårligt, at du ikke kan opføre dig ordentligt ikke adverbier, men adverbielle anvendelser af adjektiver*. I GY96 har man imidlertid netop gjort de to ord i denne anvendelse til adverbier ved at opføre dem som selvstændige lemmaer under denne ordklasse. En yderligere fejl er, at ord som fx *uregelmæssig* og *venlig* set ud fra GY96's egne anvisninger ikke (også) er opført som adverbier.

Nu kan det måske være lige meget med længere forklaringer, hvis det samme kan siges med færre ord. Mange gange lykkes det da også for GY96 at bruge kortere og mere kontante formuleringer. Imidlertid er prisen for kortfattedheden desværre også undertiden, at reglerne bliver for vage, uklare eller direkte mangelfulde. Et eksempel på en mangelfuld regel finder vi i genitivoplysningerne ovenfor: I RO96 får vi at vide, at ord på -s, -z eller -x, der i udtalen ender på et s, kan tilføje endelsen -es, fx *Jenses*, *Marxes*. I GY96 kan vi ikke finde denne oplysning.

Også de langt færre eksempler i GY96 kan være kilde til mangelfulde eller uklare oplysninger. Det gælder fx s. 49. Her står: "Der sættes komma foran forklarende og præciserende

tilføjelser", hvilket illustreres ved eksemplerne *De kan få nerver på, fx når eksamen nærmer sig* og *Det er vigtigt at tale tydeligt, således at alle kan høre det*. Da eksemplerne kun dækker sætningsformede tilføjelser, kan man forledes til at tro, at reglen kun gælder i disse tilfælde, hvilket vil være forkert.

GY96 har en lille, men rimelig indholdsfortegnelse. Derimod er der intet indeks, hvilket måske heller ikke er nødvendigt, når retskrivningsdelen er så kort, som den er.

Den alfabetiske del: Formatet for den alfabetiske del i GY96 adskiller sig på flere punkter fra formatet i RO96. Der er i modsætning til i RO96 bøjningsoplysninger ved alle ord, også ved komposita. Det er en stor fordel for brugeren, der da er fri for ekstraopslag. I modsætning til RO86 er der angivet ordklasse ved alle ord, så ordklassen ikke skal gættes ud fra bøjningsoplysningerne. Med andre ord: to solide plusser til GY96.

GY96 indeholder flere brugseksempler end RO96. Fx kan følgende kollokationer findes i GY96, men ikke i RO96: *se sig omkring, med opbydelse af alle kræfter, opponere imod, oprørt over, have option på, optaget af, overbevise om, overdrage til, i overværelse af*. Sådanne kollokationer er i almindelighed nyttige, fx for udlændinge, selv om de vel først får fuld brugsværdi, når der er knyttet betydningsforklaringer til dem. En uheldighed ved GY96 er imidlertid, at man ikke kan skelne mellem eksempler, der blot udgør ét blandt flere mulige eksempler på anvendelse af et ord, og eksempler, hvor der er tale om den eneste sammenhæng for anvendelse af ordet som i fx *du alstyrende, komme anstigende, fra arilds tid, fra barnsben (af)*. Denne distinktion har man været omhyggelig med i RO96, fx **barnsben:** fra barnsben (af) (med kolon) over for **belave** -ede; belave sig på noget; være belavet på noget (med semikolon), men i GY96: **barnsben sb.** □ fra ~ (af) over for **belave vb.** -de, □ ~sig på; være -t på. Yderligere en uheldighed i GY96 er, at *fra arilds tid* er at finde under indgangen **arild sb.** *Arild* er ikke noget dansk ord. Her har RO96 den korrekte indgang: **arilds**.

En række mindre forskelle kan findes mellem RO96 og GY96: Mens RO96 angiver svagt bøjet præteritum med *-ede* (altså som vedføjelse til verbets imperativform), anvender GY96 *-de* (altså en vedføjelse til verbets infinitivform, sammenfaldende med lemmaformen); mens RO96 undertiden oplyser om bøjning via henvisning til det generelle bøjningsafsnit i retskrivningsvejledningen, angiver GY96 de tilsvarende forhold direkte i artiklen (jf. diskussionen omkring adverbierne ovenfor); mens RO96 angiver alternative bøjninger ved parenteser og *el.*, fx **atlas** -(s)et, -(s)er *el.* atlas, *bf. pl.* atlas(s)e(r)ne, angiver GY96 dem ved skråstreg: **atlas sb.** -set/-et, -ser/-er/atlas, -sene/-serne/-ene/-erne. Den sidste præsenteringsform er temmelig vanskelig at læse for mig, men måske er det, fordi jeg er blevet miljøskadet af Retskrivningsordbogens præsenteringsform.

En række perfektumformer i RO86 uden tilsvarende finit form er i RO96 erstattet af disse finitte former: RO86: *formpresset*; RO96 *formpresse*, RO86 *fragmenteret*; RO96 *fragmentere*, RO86 *afbagt*, RO96 *afbage*. En lignende ændring findes man ikke i GY96. Her hedder det *formpresset*; *fragmentere* og *fragmenteret*; *afbagt*.

Ordforråd. En vigtig komponent i en ordbog er medtagne lemmaer. Ordforrådet er en afspejling af samfundet. Derfor kan en ordbogs brugbarhed måles på, i hvor høj grad den har registreret de ord, der er i brug aktuelt i samfundet. Det er man selvfølgelig klar over i Dansk Sprognævn. Netop denne faktor er da også anført som en af de væsentligste grunde til udgivelsen af den ny retskrivningsordbog: "Grunden til at der denne gang kun er 10 år mellem udgaverne, er først og fremmest tilvæksten i ordforrådet." (Erik Hansen, "Den nye Retskrivningsordbog" i *Nyt fra Sprognævnet* 1996/4, s. 1).

Men hvad er det for ord, RO96 har ment det vigtigt at medtage? Først og fremmest ord fra edb og ord for elektronisk udstyr: *autoreverse, av-udstyr, backup, batchfil, biltelefon,*

cachehukommelse, cad/cam, cd, cd-afspiller, cd-drev, cd-rom, cd-spiller, clockfrekvens, compactdisk, computerstyret, cursor, default, desktopper, developer, diskettedrev, dos, doskommando, dosprompt, fax, faxe, faxning, flowdiagram. Men også ord fra musik og underholdning: *acidhouse, actionfilm, adventurespil, ambient, artdirector, audition, breakdance, country, crooner, cyberpunk, dansktop, flipperspil* samt ord fra det kulinariske område: *blini, cheddar, cherrytomat, chopsuey, citrus, cuvette, cyklamat, drikkejoghurt, durumhvede, falafel, fastfood.* Også andre aktuelt ekspanderende områder er pænt repræsenteret.

Disse ord og alle øvrige nye ord i RO96 - på nær nogle få undtagelser som fx *afdø* (her har GY96 stadig den gamle form fra RO86: *af dø*) - indgår som før nævnt også i GY96 tillige med de førnævnte 23.500 supplerende lemmaer. Som Erik Hansen nævner i ovennævnte artikel, er grunden til tilbageholdenhed i RO96 ikke, at man ikke har ord at stoppe ind i ordbogen - tværtimod har man masser - men "... at bogen ikke må blive for dyr eller for tung." (op.cit. s. 2). Men hvad er det, der gør Gyldendals retskrivningsordbog de 23.500 ord tungere end RO96? Er det lødige sager?

Først og fremmest finder vi i GY96 en række gode danske ord: *A-influenza, abemenneske, acontobetaling, adfærdsvidenskab, advokatsalær, afholdsbevægelse, airbus.* Dem er der heldigvis mange af. Men vi finder også ord af mere tvivlsom karakter: Forholdsvis tomme rækkesammensætninger: *affaldskurv, affaldspose, affaldsspand, affaldssæk, affaldsplads, afskedsbesøg, afskedsbøger, afskedsdag, afskedsord, arbejdsbog, arbejdsdreng, arbejdssevne, arbejdsfelt, arbejdsforhold, arbejdsfællesskab, arbejdsglæde* osv., osv. Hertil en række især udenlandske stednavne: *Aachen, Aargau, Abadan, Aberdare, Aberdeen, Aberystwyth, Abidjan, Abruzzerne, Abu Dhabi, Accra, Adelaide, Abadir, Agra, Agrigento, Ahmadabad, Aix-en-Provence, Ajaccio, Aleppo, Algarve, Algeciras, Alice Springs.* Sådanne navne kan det måske være rart at have skrevet op i en bog. Man ved jo aldrig. Men er de tilstrækkeligt vægtige til, at det fx er værd at bære dem til skole hver dag? Næppe.

4. Afsluttende vurdering

I disse edb-tider er det stadig vanskeligere at vurdere ordbøger ud fra ufrivillige, elementære fejl i den alfabetiske del. Man kan stadig finde sådanne fejl. Ud over den fejl, jeg mener i RO96 at have fundet i forbindelse med bøjningen af ordet *amfibietank* ovenfor, mener jeg yderligere at have fundet to, nemlig i GY96: **adm.pol.** har et utilladeligt mellemrum mellem adm. og pol., altså **adm. pol.**, og **ork** er alfabetiseret efter (!!) **orkan, orkanagtig** og **orkansikker**. Imidlertid bliver der helt sikkert længere og længere mellem sådanne elementære ordbogsfejl, især i senere udgaver end 1.-udgaverne. Det betyder så til gengæld, at man i højere grad må kunne koncentrere sig om det **bevidst planlagte ordbogsdesign**, hvad jeg da også har bestræbt mig på i det foregående.

Men hvilken ordbog skal man så vælge? Spørgsmålet er vanskeligt at besvare. GY96 har mange fortrin frem for RO96. Jeg har været inde på nogle af dem. Imidlertid: Så længe der er uklare punkter og mangelfuldheder i GY96, **set i forhold til RO96 som norm**, vil mit valg nok falde på RO96.

Guðrun Eysturlíð, stud. mag.

Donsk-Føroysk Orðabók (Dansk-færøsk ordbog) er 3. udgave af den klassiske dansk-færøske ordbog, som udkom første gang i 1967; 2. udgave kom i 1977. Principperne for denne 3. udgave er anderledes end dem for 2. udgaven. I forordet til de to første udgaver står der at:

“Sprogsituationen på Færøerne er sådan, at mange ord, som sædvanligvis bliver brugt af folk, ikke har fået plads i skriftsproget. De er, allerede fra at interessen for sproget vågnede, og man for alvor begyndte at arbejde med det, blevet regnet for at være ufærøske, selvom man overhovedet brugte dem. Færinger har i deres sprogstrid hele tiden været det, vi kan kalde sprogrensere. Disse ord er heller ikke optaget i denne bog.”

Endvidere står der:

“Nyord, som er taget med, har i de fleste tilfælde været på tryk før. Her har jeg været forsigtig med optagelse. Dette har igen medført, at mange ord i det danske sprog, for det meste fremmedord, ikke er med i bogen, fordi færøske ord ikke er fundet til at oversætte dem med, og man ikke har syntes at der har været grund til at tage dem med uoversatte eller kun med færøske bøjningsendelser.”

Som man vil kunne se, er det sprogrensningspolitikken som ligger til grunde for bogen. Anderledes forholder det sig med 3. udgaven, som er udvidet med 50 %. Den har mellem 50.000 og 55.000 opslagsord (knap 900 sider). Forfatteren til denne skriver i forordet at:

“Jeg har så vidt muligt forsøgt at have de mest almindelige ord først og jeg har også taget en del meget benyttede indlånte ord med. Dette er en mellemvej i forhold til den sprog-rensningspolitik som er grundlaget for ordbogen fra 1967 og 1977. De indlånte ord har fået et færøsk snit og de er blevet tilpasset et færøsk bøjningsmønster”.

Disse citater illustrerer de holdninger, der kæmper mod hinanden i den meget intense og følelsesladede sprogdebat på Færøerne. Den sprogpoltiske linie har altid været helt central i den offentlige debat på Færøerne, og “sprogrensningen” først i århundredet blev anset som langt den vigtigste del af den nationale selvfølelse, der førte til voksende krav om politisk selvstændighed. Dengang var det danske sprog meget dominerende på Færøerne, og kampen for at styrke det færøske sprog blev derfor en “kamp mod danismerne”.

Sprogrensningen ansås for den eneste rigtige vej, og den var sjældent anfægtet. Dette førte til holdninger som den der illustreres ved de to første citater. Resultatet indenfor de færøske ordbøger blev, at den puristiske linie dominerede totalt.

I det sidste årti har flere og flere imidlertid protesteret imod denne linie. Holdningen har været, at politikken med helt at udelukke “danismer” og fremmedord har skabt en alt for stor kløft mellem det “autoriserede” og “rigtige” sprog i ordbøgerne og almindelige menneskers levende sprog.

Den autoritative linie har imidlertid også domineret forlagene, og det førte til, at en russisk-færøsk ordbog hvor den nye, liberale linie blev anvendt, for få år siden ikke blev udgivet. Forfatteren fik ingen videnskabelig begrundelse for afvisningen - kun at bogens linie ikke var i overensstemmelse med Færøernes anerkendte sprogpolitik.

Den nye dansk-færøske ordbog blev således den første, hvor den liberale linie blev anvendt.

Og modtagelsen blev stormfuld! Bogen satte sindene i kog, og debatten om sprogpolitikken dominerede helt samfundsdebatten i ugerne efter.

Konkrete problemer

Debatten handlede ikke kun om den overordnede sprogpolitiske linie, men også om de helt konkrete problemer, som den nye linie medførte.

Hvordan skal man f.eks. bøjge og stave disse fremmedord og "danismer"? Skal man så vidt muligt holde sig til den gængse stavning af f.eks. fremmedord med endelsen -tion, eller skal man ligesom nordmændene gør, stave dem som de bliver sagt, altså: -sjon? I dette tilfælde har forfatteren valgt at beholde den danske stavemåde; dog bliver o'et skiftet ud og erstattet med den færøske lyd [ou] og bogstav: ó, altså: -tión (som et sådant ord også bliver udtalt med). Forfatteren har altså fået en større opgave at slås med, for hvornår skal de fremmede bogstaver (såsom f.eks. c, q, w, x og z som ikke er med i det færøske alfabet) erstattes med andre tilsvarende "færøske" lyde, og hvornår skal de ikke?

Slår man op under Z kan man se, at det er lidt forskelligt. Opslagsordet Z el. z bliver betegnet som et bogstav som kun hører hjemme i fremmedord. Ord som *zink* og *zebra* bliver oversat *sink* og *sebra*, hvorimod *Zimbabwe* bliver gengivet direkte *Zimbabwe*. Det samme gælder *Zeus*. Derfra kan man måske udlede, at der ikke skal "pilles" ved egennavne og stednavne. Slår man op under W, står der under opslagsordet *ikke* noget om at det kun er hjemmehørende i fremmedord, kun, at det er et bogstav, og at det er en forkortelse for watt. Her holder teorien om at det kun er sted- og egennavne der bliver stavet med det fremmede bogstav w ikke. For selv om *Wales* og *Wien* oversættes *Wales* og *Wien*, bliver et ord som *walkie-talkie* oversat som *farradio* og *walkie-talkie*! Og *Colombia* gengives *Kolombia*. Det er let at gætte sig til, at det må være uhyre svært at lave stavereregler for ord, som aldrig er blevet set (eller tilladt) på skrift før, for hvor går grænsen? Uanset hvad man når frem til, må forfatteren være konsekvent, og have en begrundelse for, hvorfor han gør som han gør, og det har han måske også, men den står ingen steder i ordbogen. Den bærer præg af at være temmelig in-konsekvent, og det er uheldigt. Et ord som *socialisme* bliver tillempet de færøske stavereregler, altså: *sosialisma* hvor c'et bliver udskiftet med et s, men ordet *nationalsocialisme* bliver til *nationalsosjalisma*, hvor både -ci- bliver erstattet med -sj-. Under alle omstændigheder ser det ud til at forfatteren har afgjort - som sagt i forordet - at give fremmedordene et færøsk snit. *Cockerspaniel* bliver til *kokkerspaniáli* osv. Formålet med dette er velsagtens at vise, at det kan lade sig gøre at bruge dem i færøsk, men det kan de vel også når de bliver stavet med bogstaver, som ikke er hjemmehørende i det færøske alfabet. Men det er så den linie, forfatteren har valgt, og sandsynligvis er ordene kun **forslag** til, hvordan man evt. **kan** stave dem. Faren er bare, at ordbogen meget nemt bliver normgivende, da ordene som sagt ikke er set på tryk før, og derfor skal den være mere konsekvent.

Set i forhold til 2. udgaven er 3. udgaven banebrydende i og med at den gør op med puristiske holdning som hidtil har præget de færøske ordbøger. Her kan det måske lige nævnes, at en russisk-

færøsk ordbog blev nægtet udgivelse i 1991 efter at Det Færøske Sprognævn havde censureret den, da den ikke var i overensstemmelse med "den gældende sprogpolitik" på ordbogsområdet. Den havde nemlig i højere grad medtaget færøsk dagligsprog end ellers.

Udgivelsen af denne ordbog er måske et tegn på, at der er sket noget på det færøske sprogpoltiske område i de senere år. Og man bliver nødt til at se denne ordbog i forhold til den sprogpoltiske situation på Færøerne. Hvor 2. udgaven er en forlængelse af den puristiske linie, hvor forfatteren ikke holder sig tilbage med at lave sine egne ord som oversættelse, er denne udgave meget mere omfattende, når det gælder om at definere, hvad der er "færøsk". Den har taget ord med, som hidtil er blevet opfattet som "ufærøske", altså ord fra hverdagsproget og fremmedord og såkaldte "danismer", som færinger bruger uden betænkeligheder - både i det talte sprog og i skrift. Den har mange af de mest brugte ord med - uanset om de er "danismer" eller ej. Dog siger forfatteren i forordet at:

"Ud fra en sprogrøgtsmæssig synsvinkel har jeg forsøgt at bruge gode færøske ord, fremfor at vælge for mange indlånte ord. (..) Helt almindelige danismer (..) er dog blevet taget med.

Bortset fra at ordbogen er meget mere omfattende end færøske ordbøger sædvanligvis er, har den også betegnelser efter opslagsordene som angiver, om oversættelsen er jargon, højtideligt sprog, fagsprog, osv, og dermed er den meget mere brugervenlig for én, som ikke er bekendt med det færøske sprog i forvejen.

Hvor 2. udgaven i højere grad har ladet det færøske ordforråd være afgørende for, om et dansk ord blev et opslagsord, således at det kunne oversættes med et tilsvarende færøsk, har forfatteren af denne 3. udgave forsøgt at tage udgangspunkt i, om han mener, at det danske ord er så almindeligt, at det bør være med. Det er selvfølgelig ikke altid, at det danske ord har en tilsvarende færøsk ækvivalent, og i sådanne tilfælde har han så givet en omskrivning af ordet i stedet for at fabrikere et nyt ord.

Bagerst i bogen er et sammendrag af de danske retskrivningsregler som Dansk Sprognævn anbefaler, og derefter de færøske retskrivningsregler. Disse er skrevet på færøsk, og det kunne selvfølgelig være ønskeligt at de var på dansk også, så en dansker som ikke er så velbevandret i det færøske sprog også ville kunne få gavn af dem.

Færøsk har ikke nogen lang tradition som litteratur- og skriftsprog. Dette gør, at det skrevne sprog ligger temmelig fjernt fra dagligsproget. Dette medfører så, at skriftsproget føles meget fremmed for sprogbrugerne. Når han/hun hidtil har slået et meget almindeligt, brugt ord op i en dansk-færøsk ordbog, har sandsynligheden for at finde det været alt for lille. Og hvis man som dansker ikke er bekendt med den sprogpoltiske holdning, som ligger til grund for ordbogen vil man få et helt forkert billede af det nuværende færøske sprog. Det er især dette, den nye dansk-færøske ordbog prøver at gøre op med i og med at den har taget mange almindeligt brugte ord med, uden at skele til, om de er "danismer", "ufærøske", fremmede, talesprog e.l. Denne bog vil altså i meget højere grad give et mere realistisk billede af det færøske sprog, som det er, og det må i sidste ende være formålet med en ordbog.

TIL OG FRA DANSK

En anmeldelse af to leksværvægttere: Gyldendals "lille" røde Dansk-Engelsk Ordbog og Munksgaards (grønne) Engelsk-dansk ordbog

Som antydnet i overskriften har de to værker sprogkombinationen - og delvis omfanget -tilfælles, men på en række andre punkter adskiller de sig fra hinanden. I oversigtsform kan forskelle og ligheder mellem dem sammenfattes sådan:

	Dansk-engelsk	Engelsk-dansk
Forlag, udgivelsesår og pris	Gyldendal 1995 (10. udgave), 220 kr.	Munksgaard november 1996 (1. udgave), 585 kr. året ud, herefter 695 kr.
Ordbogstype	"Aktiv ordbog for danske" (jf. vejledende bemærkninger)	Passiv ordbog: "til brugere fra gymnasieniveau og opefter" (jf. forord)
Forfatter(e)	Jens Axelsen ("sproglig konsulent": W. Glyn Jones)	Helge L. Schwarz, Marianne Holmen, Freddy Volmer Hansen og Egon Foldberg "under medvirken af" Ida Klitgård
Omfang (alfabetisk del)	1028 sider a 3 spalter	1745 sider a 3 spalter
Antal opslagsord	65.000	Over 90.000
Antal faste udtryk	Uoplyst; anslået mindst 30.000	46.000
Basis for ordbogen	Ny udgave af eksisterende tosproget ordbog (9. udg.); trækker på 21 citerede en- og to-sprogede ordbøger (!)	Oversættelse af eksisterende ensproget ordbog: Concise Oxford Dictionary (næstsidste udgave fra 1990)
Rummer både britiske og amerikanske ordformer	Ja	Ja
Angiver udtale	Nej	Ja (kun britisk RP)
Oplyser om etymologi	Nej	Nej
Oplyser om frekvens	Nej	Nej
Antal markerede stilniveauer	3: formelt, uformelt, slang	7: formelt, uformelt, slang, litterært, poetisk, historisk, arkaisk
Definerer opslagsord	Kun ved flertydighed	Kun ved flertydighed
Konstruktionsoplysninger	Nærsynonymer specificeres, visse kollokationer angives	Nærsynonymer specificeres, ellers intet
Sprogbrugseksempler	Ingen	Yderst få og næppe korpusbaserede

I det følgende vil jeg uddybe nogle af de forhold som skemaet angiver, supplere med nogle andre punkter og give eksempler på ordbøgernes styrker og svagheder, som jeg ser dem.

For hver af ordbøgerne vil jeg begynde med at tage stilling til to afgørende spørgsmål:

1. Hvad lover ordbogen - og hvad holder den?
2. Hvad lover den ikke?

Dernæst vil jeg give en generel vurdering af det pågældende værks svage og stærke sider. Først til Gyldendal-ordbogen:

DANSK-ENGELSK ORDBOG

Denne ordbog, redigeret af veteranen Jens Axelsen, er den seneste, men formentlig ikke den sidste, i Gyldendals populære række af hyppigt udkommende, og bredt anvendte mellemstore 'røde ordbøger' fra dansk til engelsk.

Hvad lover Dansk-Engelsk ordbog ... og hvad holder den?

I sit forord lover Jens Axelsen blandt andet

- (1) "nummerering af betydningerne" samt
- (2) "ny linie ved alle nye opslagsord, også sammensætninger, og ved hver ny betydning når den fylder flere linier." Desuden er, ifølge forfatteren,
- (3) "indholdet gennemgået fuldstændigt og opdateret, med tilføjelse af nye ord og betydninger og udeladelse af mindre brugte."

Opdatering og anakronismer

Vedrørende det tredje punkt er det interessant, at Axelsen i arbejdet med revisionen af den danske side af ordbogen har haft adgang til det største og mest alsidige elektroniske tekstkorpus herhjemme, de ca. 40 millioner løbende ord som er fundamentet for *Den Danske Ordbog* (pragtfuld, absolutistisk titel, i øvrigt). Axelsen anfører i sit forord, at denne konsultation er sket "med henblik på verifikation af dansk sprogbrug." At dette ædle forehavende er umuligt at gennemføre i praksis, behøver man blot at granske et enkelt opslag for at forvisse sig om. På et tilfældigt opslag, s. 96-97 i ordbogen, kan man under opslagsordet **billet** have svært ved at tro, at man sidder med en ordbog fra 1995:

- a) Under første tyd tales der om "*plads i teater*", men ikke et ord om biografbilletter.
- b) Under anden tyd tales der om en 'jernbanebillet'; en glose der i flere årtier har været erstattet af 'togbillet'.
- c) I den fraseologiske del af artiklen, mærket med en lille firkant, får vi bl.a. det spøjse og helt forældede udtryk 'billet mrk. X modtager dette blads kontor', og heller ikke frasen 'løse billet' kan siges at være tidssvarende. Endelig får man som én af ækvivalenterne til 'tage billetten' (= dø) idiomet 'hand in one's checks'. Her kan man godt blive skeptisk; når den danske side er så ujævn mht. pålidelighed, hvad så med den engelske? Direkte adspurgt har et par *native speakers* tilstået ikke at kende udtrykket, og det er da heller ikke med i hverken COBUILD English Dictionary (1995) eller Oxford Advanced Learner's Dictionary (1995).

Hvis man i samme opslag kigger på ordet **bil**, får man bl.a. at vide, at 'hun har bil' kan oversættes til 'she runs a car', og endnu en undersættelse: 'er du i bil?' foreslås bl.a. oversat til 'have you come in a car?'. Under opslagsordet **bifald** præsenteres læseren for udtrykket 'give det sit bifald', og yderligere to anakronismer er ophøjet til lemma-status; vi får **bifaldsmumlen** og **bifaldsstorm**, og vi møder verbet **bile**, den zoologiske mærkværdighed **biland** og det (forældede) substantiv **billedbånd** (= videobånd) på samme opslag. Fænomenet **bilbio** får vi heldigvis oversat til 'drive-in cinema', så vi er klar over at der refereres til en 'drive-in bio', og det samme er tilfældet med en **billedunderskrift**, der viser sig ikke at være en underskrift, men en 'caption', altså en billedtekst eller en undertekst.

Det kan altså hurtigt konstateres, at hvad angår opdatering af den eksisterende ordbogstekst (de pudsigheder jeg lige har anført, må være levn fra fjerne udgaver af Axelsens *lille røde*) er den langt fra tilfredsstillende udført, hvilket som nævnt dels kan gøre en dansk bruger nervøs for præcisionen på den engelske side, dels være direkte vildledende for de ikke-danske brugere ordbogen har i tankerne. Af ord man savner i det nævnte opslag, kan nævnes 'bidt' (også af

hensyn til fremmedsprogede, der måske ikke vil søge under 'bide' på forrige opslag), 'bifaldsytringer' (i stedet for de ovennævnte afledninger) og 'billedmedier'. Kun én af disse tre kandidater kan i øvrigt siges at være ny i sproget, og alle turde de være frekvente nok til optagelse i en ordbog af dette omfang.

Artikelstruktur

Heller ikke løfterne under punkt (1) og (2) - som jo kun vedrører strukturen i ordbogen, ikke dens indhold - kan siges at være fuldt indfriet. Kun nummereringen af de forskellige tyd er gennemført. Læseren opnår herved et rimeligt overblik over de semantiske felter, men imponeres næppe over denne forbedring; tydnummerering er jo forlængst blevet en selvfølgelig ting i enhver større ordbog. Hvad angår løfte nr. 2, det med 'ny linje', ser det ikke så godt ud: hvor fx opslagsordet **folkedans** udmærket er spaltet op i to tyd, hver med sin linje, er artiklerne **folkemængde** og **folkeregister** ikke bygget op på den lovede måde. Her fylder brødteksten linjerne helt ud, så andenbetydningerne af ordene præsenteres midt inde i teksten, uden linjeskift. Dette fænomen kan iagttages hele ordbogen igennem, og der ser ikke ud til at være noget system i disse brud på forordets løfter om ny linjer.

Britisk vs. amerikansk engelsk

Et sidste - delvis brudt - løfte drejer sig om balancen mellem britisk og amerikansk engelsk. Axelsen skriver under 'vejledende bemærkninger' på s. 9: "Der er angivet amerikanske alternativer til oversættelserne hvor den britiske form synes mindre almindelig eller mindre kendt i USA, men amerikanske stavemåder er kun anført hvis de er enkelttilfælde (...) og ikke hvis der er en generel regel." Disse pæne ord er der desværre ikke fuld dækning for. Ordbogen har nemlig næsten overalt slagside i retning af britisk engelsk. Det gælder *ortografisk* (fx for sammensatte substantiver): 'bildæk' (af gummi) gengives kun med 'car tyre', ikke med 'car tire', selv om 'tyre/tire' ikke nævnes under de generelle regler i indledningen. Tilsvarende får vi for 'radioprogram' kun 'radio programme'. Pro-britisk slagside er der også tale om på det *leksikale* område - 'pissedårlig' oversættes (kun) til 'bloody awful' - og på det *syntaktiske*: 'det har jeg ingen mistanke om' bliver til 'I haven't a clue' - hvor en amerikaner enten ville sige 'I don't have a clue' eller til nød 'I haven't got a clue'. Den sidste er i øvrigt mere almindelig på britisk engelsk end den som ordbogen angiver.

Endelig mangler listen 'uregelmæssige verber' bag i bogen et par amerikanske deltagere, nemlig 'dive' (dive, dived/dove, dived) og 'sneak' (sneak, sneaked/snuck, sneaked/snuck).

Hvad lover Dansk-Engelsk ordbog ikke?

Som nævnt indledningsvis lover ordbogen hverken oplysninger om udtale, etymologi eller frekvens, ligesom den afstår fra definere sine entydige opslagsord. Kun homografer defineres, så man fx kan huske at oversætte **bonde** til 'peasant' hvis der er tale om "(i u-land & hist.)". Det mere anerkendende 'farmer' kan man så reservere til bønder fra vor egen tid og kulturkreds. På en måde er det befriende, at Axelsen her tilsyneladende ikke føler behov for at være politisk korrekt, selv om han dog erkender, at 'bonde' kan bruges nedsættende, og på det sted henviser til **bondeknold**. At han heller ikke for enhver pris vil være *ortografisk* korrekt, bemærkes samtidig: Hverken RO 86 eller 96 anerkender det logiske 'u-land' (som også er den form Axelsen bruger som opslagsord) men staver ordet - trods dets udtale og betydning - som det modsatte af 'land', nemlig **uland**.

At forvente engelske udtaleangivelser i en tosproget ordbog af denne type er måske for meget forlangt, men på den danske side ville en markering af trykstærke stavelser i sjældne ord gøre god fyldest, og næppe sprænge budgettet. Så kunne selv en usikker bruger skelne mellem nabo-opslagsordene 'teist' og 'tejt' og de to mildest talt forskellige homografer 'kanon' og 'kanon'.

Dansk-Engelsk ordbog: gennemgående svagheder i øvrigt

Valg af opslagsord

Ordbogen lider som nævnt af manglende ajourføring. Først et par eksempler fra området informationsteknologi, en af

vor tids vigtigste kilder til nye ord og udtryk, hvad enten vi kan lide det eller ej. Den nu hyppigt anvendte forkortelse 'IT' leder man forgæves efter i ordbogen. 'Internet' finder vi heller ikke; kun 'internat'. I stedet for 'hjemmeside' finder vi 'hjemmesko', og et så hyppigt ord som 'cd-rom' er - uanset stavemåde - heller ikke til at finde. Hertil kan man jo på godt dansk indvende: "So what? Alle der bruger ordene ved jo at de hedder det samme på engelsk." Men det gælder fx ikke for ordet 'font'. Axelsen fortæller os hvad en døbefont hedder, men ikke at vores (skrift)font som oftest hedder 'fount' på engelsk. Og hvad hedder 'indscanne' på engelsk?

Hvis man ser på det trafikale område, savner vi bl.a. ordene 'cykelbud' og 'katamaranfærge', mens et ord som 'bæreplansbåd' atter giver minder om tidligere tiders ulyksalige afløsningsordbøger: først da vi får vores engelske ækvivalent, falder tiøren: 'hydrofoil'.

Til gengæld for de nye der faldt, er der gamle overalt: Ifølge Axelsen kan vi stadig 'få modbydelighed for', tage til 'Florens', opleve en 'lufttring' punktere, og vi kan bruge en 'tekstbehandlingsmaskine' eller 'læse en digter på grundsproget' (det er det der ellers hedder 'originalsproget' eller 'kildesproget'). Også en sjældenhed som (substantivet!) 'nytårsny' er med, ligesom det heller ikke just højfrekvente 'nytårsregning'. Til gengæld skal man ikke vente at finde de hyppige glosser 'nytårstale' og 'nytårsfyrværkeri'. Heller ikke typisk danske fænomener som juletidens uundgåelige 'klippe-klistre'-dage i børneinstitutionerne er med, ligesom 'pladsgaranti' og 'pasningsgaranti' savnes. Vi finder hverken 'studenterbrød', 'romkugle' eller 'spandauer', men 'studenternellike', 'vadbakkelse' og 'spandgardin'(!). Vi savner både 'skraldemandsordning', 'royal', 'indkøbskurv' og 'tepose', og på den mere bramfri side mangler der kerner danske ord som 'kioskbasker', 'røvballegardiner' og 'bonderøv'. Til gengæld får vi 'bondeparti' (hvis vi nu skal oversætte fra østeuropæiske sprog via dansk?!). Og i stedet for 'PH-lampe' får vi 'pfalzgreve'.

Endelig anføres i nogle få tilfælde forældede stave- eller ordformer, som 'afrikander' for det der i årtier har heddet 'afrikaaner', altså 'afrikaans-talende person fra Sydafrika'. Vi får heller ikke 'tus' eller - som det hed i RO 86 - 'tusse' (altså børnenes tuschfarver), men kun den "voksne" 'tuschpen'.

Valg af ækvivalenter

Jeg vil her starte med et af de områder hvor en hyppigt revideret ordbog bør have sin styrke, nemlig slang. Her er det ikke nok at medtage nok så mange nutidige udtryk, hvis ikke der gives stilistisk og pragmatisk dækkende ækvivalenter. Fx medtager Axelsen både 'fed' og 'sej' i den anerkendende betydning, altså svarende til 'lækker' eller 'skidegod', men begge udtryk oversættes til det neutrale 'great'. Det er jo netop ikke en ordbog for engelsktalende, der er stødt på danske slang-betydninger af gammelkendte ord, men en aktiv ordbog med det formål at give brugeren en brugbar ækvivalent på engelsk, ikke en tam term der blot antyder et betydningsindhold.

Denne skævhed er endog mere udtalt hvad visse kulturspecifikke udtryk angår: Termen 'en rund fødselsdag' får således ikke nogen engelsk ækvivalent, men en lang encyklopædisk klamamse: [*birthday on which a round figure: 50. 60. 70, 75 etc., is reached*].

Ikke et ord om 'anniversary' eller andre redningsplanker for den stakkel, der skal oversætte udtrykket. Vedkommende kender jo definitionen og vil selv kunne strikke ordbogens pseudo-ækvivalent sammen, som i tilfældet 'klippekort', der "oversættes" til [*reduced-price ticket valid for several journeys and punched for each*]. Også her ville en mere koncis ad hoc term a la 'multi-trip ticket' have gjort god fyldest. For slet ikke at tale om 'efterlønsmodtager'. Ordet findes ikke i ordbogen, og det forstår man når 'efterløn' bliver til det rekordlange [*pension benefits payable between early retirement and normal retirement pension*].

Så er der de direkte forkerte oversættelser - der ofte skyldes en uerkendt betydningsændring i opslagsordet. Et eksempel herpå er 'bofællesskab', hvor vi får helt gal besked; i den moderne danske virkelighed er der her tale om en kollektiv bebyggelse, hvor hver familie har sin egen bolig, og hvor man deler en række fælles faciliteter, altså en mellemting mellem et kollektiv og en andelsboligforening. Denne betydning er overhovedet ikke tilgodeset i ordbogen, der taler om 'flatshare' og 'houseshare', altså den omvendte situation, hvor flere familier/personer deler én bolig.

I andre tilfælde er det ikke semantiske, men syntaktiske ændringer ordbogen har oversat. Et eksempel herpå er

'plat' - med betydningen 'svindel' - der som substantiv kun er angivet som element i verbalfraaserne 'leve af plat' og 'slå plat', gengivet med hhv. verberne 'live by one's wits' og 'swindle'. Vi får altså ingen bud på hvad netop substantivet 'plat' i fx sætningen 'det er det rene plat' hedder på engelsk.

Endelig et tilfælde hvor den er gal med pragmatikken: Betegnelsen 'm/k' (fra bl.a. stillingsopslag) gengives uden kommentarer med 'm/f', som næppe bruges nogetsteds i tilsvarende engelsksproget materiale. Et andet tilfælde hvor vi får serveret en mildest talt sjælden oversættelse, har vi med 'tegnebog', der gengives med bl.a. 'notecase' - en glose som fx ikke er værdig til optagelse i den korpusbaserede COBUILD 1995.

Ordbogen indeholder heldigvis mange talemåder, eller idiomer, som jo kan være vanskelige at oversætte. Men de behøver ikke nødvendigvis gengives med tilsvarende konstruktioner på engelsk. For eksempel virker det sært at verbalidiomet 'lade i stikken' ikke gengives med det hyppige 'abandon', men med to andre, langt sjældnere udtryk.

Diverse kritikpunkter

Som før nævnt demonstrerer ordbogen mangel på konsekvens mht. den lovede brug af ny linje ved ny ordbetydninger. Også brugen af parenteser forekommer inkonsekvent. I sine 'vejledende bemærkninger' skriver Axelsen, at "enkelte helt specielle forhold er forklaret i en parentes. Parenteser anvendes i øvrigt:

1. for at betegne at en del af et ord eller udtryk kan medtages eller udelades efter behag, (...) 2. (...) kan udskiftes med det eller de i parentesens angivne; (...)
3. (...) efter omstændighederne må erstattes af det eller dem der står i parentes; (...)
4. for at vise eksempler på brugen af et ord; (...)"

Dette tegns mange mulige betydninger indebærer at parenteser der optræder i samme artikel kan have modsat funktion, som her: **krydder sb.** (*en, -e*) 1. (*omtr.*) rusk;

2. (T: *ur*) turnip.

Hvor parentesudtrykket efter ettallet modificerer den *engelske* ækvivalent, henviser det tilsvarende udtryk efter totallet til det *danske* opslagsord; en lidet brugervenlig slingerekurs. Forkortelsen 'T' i eksemplet her står i øvrigt for 'uformelt sprog', og det forklares intetsteds hvorfor man ikke fx bruger et 'U' til denne funktion.

Til slut et par småkavanker: Listen over tegn og forkortelser forrest i ordbogen rummer et '&'-tegn, der afviger så meget fra den alfabetiske dels, at en ukyndig læser godt kan blive forvirret, og samme læser vil også savne den helt uigennemskuelige forkortelse 'pf.ptc.' som man bl.a. finder i artiklen **knebet**. Og i listen over uregelmæssige verber bag i bogen finder vi følgende perfektum participium-"variant" af verbet 'mow': 'mown/mown'.

Dansk-engelsk ordbogs stærke sider

Hvor mine kommentarer hidtil har koncentreret sig om generelle svagheder og enkelte fejl eller uheldige valg, vil jeg her give nogle få eksempler på de kvaliteter denne ordbog besidder. Trods de forrige siders kritik af anakronismer osv. i valg af opslagsord og ækvivalenter må man konstatere, at Axelsens ordbog har relativt færre leksikale lig i lasten end fx Gyldendals storesøster, Vinterberg og Bodelsen, der koster tusind kroner mere.

Opslagsordene

Det har glædet mig at kunne finde ærkedanske substantiver som 'foreningsfrihed', 'sankthansbål', 'skærmtrold' og 'tekstningsanlæg', adjektiver som 'hovsa-' og 'tumpet', og verbaludtryk som 'kløjes' og 'blive gået' (det gemmer sig godt, men det er med). Også nyere betydningsudviklinger er medtaget: Vi får verbet 'overhøre' med tre tyd (den gamle, danske *ikke ville høre*, den ny, "engelske" *høre tilfældigt* og fagtermen *eksaminere*). At ordbogen er fordumsfrit deskriptiv, fremgår også af at den "forkerte" brug af ord som 'godt' - altså svarende til 'mindre end' - og 'forfordele' loyalt er medtaget. I det sidste tilfælde med en besynderlig mikrostruktur til følge, nemlig med den "korrekte" betydning opført under et punkt (a), mens man under punkt (b) får oplyst: (*bruges nu også i betydningen: begunstige*).

Det er også rart at se, at pseudolån som 'babylift' og (det medicinske) 'drop' er med. Problemet er her bare, at folk nok ikke vil slå dem op; de er jo allerede "på engelsk".

Ækvivalenterne

Her er det godt at se det særlige EU-engelsk folde sig ud: det symptomatiske 'braklægge' giver os både den traditionelle ækvivalent ('fallow') og det europengelske 'set aside'.

Positivt er det også, at 'småborgerlig' bl.a. gengives med 'suburban', og at 'mobilisere' i ikke-militær betydning oversættes til 'organisere': *han mobiliserede alle sine venner bliver således til he organized all his friends.*

Diverse ros

I det hele taget fremtræder ordbogen som en - i forhold til den trespaltede opsætning - ganske læservenlig sag. Typerne er ikke for små, bogen er ikke alt for tung. Hvis man kan vænne sig til de mange tilder og forkortelser, er mikrostrukturen ganske funktionel, og de velanbragte krydshenvisninger gør, at også makrostrukturen må siges at fungere.

Men den største ros en sådan ordbog kunne få, ville være at der var korpusbelæg for både valg og betydningsdifferentiering af opslagsordene. og - ikke mindst - at der også var empirisk dækning for de fremmedsprogede ækvivalenter.

ENGELSK-DANSK ORDBOG

Helge Schwarz m.fl. har med Munksgaards nye engelsk-danske ordbog etableret et brohoved på dansk grund for en nyt leksikografisk fænomen, den oversatte ordbog - på engelsk *bridge dictionary* - hvor udgangspunktet er en ensproget ordbog. I det øjeblik forlægget hviler på dokumenteret sprogbrug, typisk i form af elektroniske tekstkorpora, og man via tilsvarende leksikografisk materiale kan skabe fast grund på modtagersiden, vil der være tale om et fornemt brobygningsarbejde mellem to sprog. Men det er ikke tilfældet med denne ordbog; man har i stedet taget en traditionel engelsk ordbog, forsynet den med danske ækvivalenter efter eget skøn, og serveret det hele med dansk forord osv. for et dansk publikum. Et sådant værk må derfor snarere betegnes som en *ponton-ordbog*; den er delvis på gyngende grund.

Hvad lover Engelsk-dansk ordbog ... og hvad holder den?

I forordet skriver Helge Schwarz bl.a. at ordbogen "dækker britisk og amerikansk almensprog" og derudover medtager "faglige, tekniske og videnskabelige termer i det omfang, de optræder i aviser, ugeblade og tidsskrifter eller i radio og tv." En glimrende og nøjtern målsætning for en synkron ordbog. Det anføres desuden, at ordbogen i forhold til sit engelske forlæg er "udvidet med en række idiomatiske udtryk og faste vendinger, (...) nye ord og forkortelser, (...) visse institutionsnavne samt geografiske navne, hvis de er forskellige i engelsk og dansk".

I afsnittet 'vejledning' løfter redaktionen sløret for en tilsyneladende imponerende mikrostruktur: "Den enkelte ordbogsartikel består af følgende dele i nævnte rækkefølge:

1. opslagsord
2. udtale
3. ordklasse
4. variantformer
5. bøjningsformer
6. grammatiske oplysninger
7. brugsoplysninger

8. oversættelse(r) eller definition
9. eksempler
10. særlige sprogbrugsoplysninger
11. henvisninger
12. idiomer"

Nu giver det sig selv, at fx punkt 4 ikke er aktuelt for alle opslagsord og derfor kun være at finde i de færreste artikler, og at ikke alle opslagsord indgår i idiomer, osv. Men det er alligevel en flad fornemmelse at konstatere, at en typisk artikel inde i ordbogen kan være så tynd: **bride** [brald] *sb* brud.

Her må vi klare os med 4 af de lovede 12 oplysninger. Her er ikke antydning af definition, og intet om hverken grammatik eller sprogbrug. Og - værst af alt - ingen af de lovede eksempler! Disse brudte løfter udgør en eklatant svaghed ved hele værket. På et tilfældigt opslag (s. 1000-1001) får vi således kun (konstruerede) eksempler på 6 ud af 116 opslagsord!

Et sidste indholdstomt løfte får ordbogen lagt i munden af forlagets reklamefolk. Den skulle være "den største ordbog mellem engelsk og dansk", som det hævdes på forsiden af Munksgaards reklamefolder om værket. Hovedkraften bag (den danske udgave af) ordbogen, Helge Schwarz, anslår dog selv Gyldendals fhv. grønne Engelsk-Dansk Ordbog til at rumme 30.000 *flere* opslagsord end Munksgaards (nuværende) grønne, nemlig 120.000, jf. Leda Nyhedsbrev 21, s. 8. Også hvis man betragter mængden af tekst, vinder Gyldendal: 1240 ordbogssider med 83 linjer a ca. 120 tegn giver ca. 12.350.000 tegn, svarende til knap 2,1 mio. løbende ord. Munksgaard har - som det fremgår af tabellen ovenfor - 1745 ordbogssider, men med sin læservenlige layout rummer den kun 59 linjer a ca. 100 tegn, altså i alt ca. 10.295.500 tegn, eller omkring 1,7 mio. løbende ord. Sine kvaliteter ufortalt formår udfordrerens således ikke at besejre Gyldendals gamle (omend trætte) kæmpe på *kvantitative* kriterier.

Hvad lover Engelsk-dansk ordbog ikke?

Som det fremgik af tabellen i indledningen lover Schwarz og Co. hverken oplysninger om etymologi eller frekvens. Det sidste hænger sammen med at "moderordbogen" Oxford's Concise, er en af de få større britiske ordbøger der endnu ikke er baseret på elektronisk tilgængelige tekstkorpora af større omfang. Det forældede, ikke-korpusbaserede koncept er formentlig også forklaringen på de utroligt få sprogbrugseksempler i denne ordbog, jf. de brudte løfter ovenfor. På trods af at den udkom så sent som november 1996 bygger den endda ikke på den nyeste (niende) udgave af originalen, fra 1995, men på forgængerens, *Concise Oxford Dictionary, eighth edition* fra 1990.

Gennemgående svagheder og styrker i Engelsk-dansk Ordbog

Valg af opslagsord

Lad os starte med et område, hvor redaktørerne har tilføjet en del stof til inventaret i *Concise Oxford*: navne. Her finder vi mange af århundredets gammelkendte (amerikanske) tegneseriefigurer og deres danske navne, fx Charlie Brown (Søren Brun) og Flash Gordon (Jens Lyn), men ikke de nyere, lige så berømte Calvin & Hobbes (Steen og Stoffer) eller Spiderman (Edderkoppen/Spiderman). Og selv om også Disneys figurer er godt dækket ind i ordbogen, hjælper den os ikke til at svare på reklamefolderens "Hvem er Unca Scrooge?". På alfabetisk plads står der hverken 'Unca' med eller uden 'Scrooge' - men hvis man slår op under 'uncle' og 'Scrooge McDuck', får man svaret: "Onkel Joakim". Ja, det skal ikke være for let. Mens vi er ved 'uncle'; vi får ækvivalenterne 'onkel' og 'farbror', men ikke 'morbror', og sublemmaet 'say uncle' bliver oversat med "give sig, give op (*i børneleg*)". Det oplagte 'sige bebe' får vi ikke. Og en sidste Disney-sag: 'Beagle Boys' (Bjørnebanden) er ikke, som angivet "figurer i tegneserien MICKEY MOUSE", men holder til i Andeby.

Også den ikke-anglofone verden er dækket godt ind hvad navnestoffet angår; her finder vi nyttige ting, som at 'Lake Constance' er 'Bodensøen', men også ord som tilsyneladende kun er med pga. konkurrenceparameteren "antal opslagsord", fx 'Dubonnet' og 'Gauloise' (hhv. fransk aperitif og cigaret, begge kendt i Danmark under samme navn), hvorimod de tilsvarende varemærker 'Southern Comfort' og 'Camel' (hhv. amerikansk likør og cigaret) ikke er med. Termer afledt af egennavne finder vi også mange af, både de gennemskuelige - fx 'Morris chair', men ikke 'Franklin stove' - og de uigennemskuelige - fx 'Brixton briefcase' (= ghettoblaster) men ikke Bronx cheer (= larmende prut).

På det tekniske område støder vi på opdateringsproblemer, når vi fx i stedet for det nutidige 'Betacam'-videoformat får det hedengangne 'Betamax', og når en meget hyppig edb-term som 'beta version' heller ikke er med. Eksempler på andre savnede opslagsord af mere eller mindre ny dato er 'talking drum', 'motherboard', 'Internet', 'cajun' og 'black eye' (= blå øje). Men trods de nævnte svagheder dækker denne ordbog stilistisk og tematisk meget bredt, og rummer det meste af det som den almindelige bruger vil søge efter. Den spænder fra fænomener som 'Ceefax' og 'Oracle' (britiske tekst-tv-systemer) over 'take the fifth' (nægte at udtale sig) og UB40 (den arbejdsløshedsformular som reggaegruppen er opkaldt efter) til 'grunge' (musik) og Shakespeare's 'Love's Labour's Lost' ('Elskovs Gækkeri').

Valg af ækvivalenter

På dette punkt forekommer Munksgaards engelsk-danske ordbog mig at være mindre vellykket end mht. dens valg af opslagsord. Uden ordbogens oprindelige definitioner er vi dobbelt afhængige af kvaliteten af det danske definitionsapparat. Men desværre vrimler det med upræcise eller forkerte danske ækvivalenter. Her er en buket af tilfældigt plukkede eksempler: For ordet 'trainspotting' får vi kun den oprindelige, konkrete betydning, ikke den moderne som filmen af samme navn refererer til. En 'hot rod' er ikke, som angivet, en 'tunet bil' men en ombygget amerikansk veteranbil. Den russiske 'duma' som vi har hørt sørgeligt nyt fra lige fra Sovjetunionens opløsning, kaldes 'russisk statsråd, især 1905-17'. Substantivet 'monitor' optræder i syv tyd, herunder de i bedste fald sjældne 'ordensduks' og 'varan', men vi mangler en af de hyppige betydninger, nemlig 'medhør' (fra rytmisk musik). Ordbogen kender heller ikke den udbredte (videnskabelige) brug af 'token' i betydningen 'forekomst' el. 'tilfælde'. Den ulyksalige kombination af en ikke-ajourført, ikke-korpusbaseret original og manglende viden (eller tid?) ved oversættelsen af ordbogen betyder også, at vi om ordet 'memorabilia' får de to tyd 'mindeværdige begivenheder' og: "(arkaisk). mindeværdige ting." Dette er misvisende. Ordet har snart længe været brugt i en tredje betydning, nemlig 'effekter af samlerværdi', som hvis fx et antal 'Beatles memorabilia' går under hammeren på en engelsk auktion. Denne ordbog har en fin dækning af idiomer og hyppige kollokationer, der sat med fed skrift er ret nemme at finde, og som gennemgående har fået fine og dækkende ækvivalenter. Også fraseverberne ser ud til at have det godt: verbet 'come' med tilhørende afledninger optager fire spalter, og alene 'come out' har 15 grundbetydninger som alle er præcist gengivet på dansk.

Egentlige bøffer ser man ikke mange af, og indtil videre er jeg kun stødt på to trykfejl:

I definitionen af Vietnamkrigens afløvningsmiddel (her noget mystificerende kaldet 'defoliant') står der at det "mistænkes for af [sic] fremkalde kræft", og under fjerde tyd af substantivet 'nose' står der "tud, mundstykke, mundingsb [sic]".

Alvorligere er det selvfølgelig at ordbogen på visse punkter lider af mangel på konsekvens. Det ses især på de områder hvor sprogbrugen ofte ændrer sig, fx i "politisk korrekt" retning. Eksempelvis gengives substantivet 'Negro' med 'neger, sort' med den markerede tilføjelse "Anses sædv. for tabu. BLACK foretrækkes, sædv. i USA også AFRICAN AMERICAN el AFRO-AMERICAN." Selv substantivet 'Black' gengives 'neger, sort'. På dansk hævder ordbogen altså at der ikke er noget galt med 'neger'. Bl.a. derfor gengives 'Black English' ikke med fx 'sort engelsk', men med denne (noget snurrige) encyklopædiske omskrivning: "[negres variation af eng, især som amr storbydialekt]." Det virker derfor underligt, at 'soul food' bliver til "[afroamerikaneres traditionelle mad]", 'Afro-American' bliver til "afro-amerikaner, amerikansk neger", mens 'African American' kaldes 'sort amerikaner' og 'Black Power' bliver til

"[sort borgerrettighedsbevægelse]". At der nu om dage *er* noget "galt" med betegnelsen 'neger' på dansk får man en klar fornemmelse af når ordbogen ryster så meget på hånden.

Til gengæld er alt ved det gamle hvad angår det ord der skabte kolossal blæst om tredjeudgaven af den autoritative, uforkortede *Merriam-Webster's* da den udkom i 1961, for 35 år siden, nemlig sammentrækningen 'ain't'. Den havde redaktørerne i den optimistiske Kennedy-æra tilladt sig at optage i ordbogen med en Erik Hansensk bemærkning om, at da ordet (også) kunne høres "hos veluddannede og ellers sikre sprogbrugere", fortjente det sin (alfabetiske) plads. I 1996 er ordet skam med i Munksgaards ponton-ordbog, men ikke uden bemærkningen "Anses sædv for mindre pænt sprog; bruges til at angive dialekt/sociolekt." En pæn måde at udtrykke foragt for den moderne almue.

Men er vi professionelle sprogbrugere i øvrigt andet end verbale hanhunde der med jævne mellemrum efterlader dialektale og sociolektale spor, og konstant tyder andres?

Henrik Gottlieb

Center for Oversættelsesvidenskab og Leksikografi, K.U.

Redaktør af dette Nyhedsbrev: K.T.Thomsen, Den Danske Ordbog